

Statsforvalteren i Oslo og Viken

Statsforvalteren i Vestfold og Telemark

Bedre kunnskapsgrunnlag om kommunenes dispensasjonspraksis i strandsonen

Tittel: Bedre kunnskapsgrunnlag om kommunenes dispensasjonspraksis i strandsonen

Dato: 05.06.2024

Forfatter: Håkon Heløe, klima- og miljøvernavdelingen, Statsforvalteren i Oslo og Viken og Statsforvalteren i Vestfold og Telemark

Rapportnummer: 3/2024

ISBN: 978-82-93931-45-4

Emneord: Strandsoneforvaltning og Oslofjordplanen

Utgiver: Statsforvalteren i Oslo og Viken

Antall sider: 26

Ansv. sign: Eli Kristin Nordsiden

Forsidebilde: Østnestangen Fyr, Asker kommune. Foto: Claes Krokeide

Sammendrag: Formålet med dette prosjektet er primært å bidra til et grundigere kunnskapsgrunnlag om kommunenes dispensasjonspraksis i strandsonen langs Oslofjorden. Rapporten er utarbeidet som et resultat av behov for bedre kunnskap om dispensasjonspraksisen langs Oslofjorden og som en oppfølging av et konkret tiltak i helhetlig tiltaksplan for Oslofjorden. Prosjektet har vært utført av Statsforvalteren i Oslo og Viken i samarbeid med Statsforvalteren i Vestfold og Telemark. Prosjektet har vært støttet av Miljødirektoratet.

Innhold

Bakgrunn/formål	4
Sammendrag	4
Byggeforbudet i strandsonen	5
Dispensasjon	5
Metode	6
Kort om systematiseringen	6
Bakgrunnsinformasjon om kommunene	7
Østfold	8
Oslo og Akershus	8
Buskerud	9
Vestfold	9
Telemark	10
Antall saker	12
Antall saker fordelt på antall dekar strandsoneareal	14
Hvilke sakstyper får vi på høring	15
Hvor fraråder Statsforvalteren tiltak	15
Hvilke kommuner informerer ikke Statsforvalteren om vedtak	17
Resultatet der Statsforvalteren fraråder kommunen å innvilge en dispensasjon	18
Hvilke kommuner innvilger søknader mot Statsforvalteren sin anbefaling	19
Hvilke typer saker innvilger kommunene mot Statsforvalteren sin anbefaling	21
Hvilke tiltak og hva er utfallet i saker der Statsforvalteren velger å påklage godkjente tiltak	21
Resultatet i saker der Statsforvalteren har påklaget et kommunalt vedtak	21
Et landskap i endring	22
Oppsummering og konklusjon	24

Bakgrunn/formål

I *Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv* er et av tiltakene (T60) å gi Statsforvalterne et oppdrag der det settes av ressurser til en tettere oppfølging av kommunenes dispensasjonspraksis i strandsonen, for å ivareta nasjonale og regionale interesser og hindre ytterligere bit-for-bit-nedbygging. I tiltaksplanen står det også at statsforvalter bør ha oversikt over dispensasjonspraksis i strandsonen. Denne rapporten skal bidra til å sikre et bedre kunnskapsgrunnlag i oppfølgingen av dispensasjonspraksisen rundt Oslofjorden.

Formålet med dette prosjektet er primært å bidra til et grundigere kunnskapsgrunnlag om kommunenes dispensasjonspraksis i strandsonen langs Oslofjorden. Rapporten er utarbeidet som et resultat av behov for bedre kunnskap om dispensasjonspraksisen langs Oslofjorden og som en oppfølging av et konkret tiltak i helhetlig tiltaksplan for Oslofjorden.

Prosjektet har vært utført av Statsforvalteren i Oslo og Viken i samarbeid med Statsforvalteren i Vestfold og Telemark. Prosjektet har vært støttet av Miljødirektoratet.

Sammendrag

Funnene i rapporten bekrefter at det søkes om et stort antall dispensasjoner i strandsonen langs Oslofjorden. I gjennomsnitt har det vært søkt om ca. 800 tiltak per år i analyseperioden 2019-2022. De fleste dispensasjonene er knyttet til eksisterende fritidseiendommer. Det er få dispensasjonssaker i strandsonen langs Oslofjorden om helt nye hytter eller andre typer bygg. En tredjedel av de omsøkte tiltakene omhandler utvidelser på over 10 m², mens to tredjedeler av søknadene omhandler tiltak mindre enn 10 m².

Det er stor forskjell på kommunenes dispensasjonspraksis. Antall saker har ikke direkte sammenheng med hvor stort strandsoneareal den enkelte kommune har. Presset er relativt sett høyest i Indre Oslofjord.

Statsforvalteren har frarådet kommunene å innvilge dispensasjon for 756 av 3 230 tiltak, tilsvarende om lag en fjerdedel. Det vil si at den største andelen av dispensasjoner har Statsforvalteren ansett som at de ikke er i vesentlig konflikt med nasjonale interesser. Dette omfatter blant annet tiltak som ikke innebærer økning av bebygd areal. Både større og mindre tiltak bidrar likevel samlet sett til at landskapet og tilgangen til strandsonen i Oslofjorden endres bit-for-bit.

I de tilfellene Statsforvalteren frarådet dispensasjon har 26 % av sakene blitt avslått, men det er likevel hele 40 % av sakene kommunene velger å innvilge. Det innebærer at kommunene gir mange dispensasjoner, hovedsakelig til fritidsbebyggelse, på tross av at Statsforvalteren har vurdert at tiltaket er i konflikt med nasjonale interesser i strandsonen. I de øvrige 34 % av sakene har ikke Statsforvalteren fått tilsendt endelig vedtak eller blitt orientert om utfall i saken. Dette vanskeliggjør Statsforvalterens rolle i å bidra til at nasjonale og viktige regionale interesser ikke blir tilsidesatt i enkeltvedtak etter plan- og bygningsloven

Rapporten gir nyttig informasjon som Statsforvalterne vil følge opp i vårt videre arbeid med veiledning og oppfølging av byggeforbudet langs sjøen og føringene i *Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv*. Blant annet vil vi tydeliggjøre for kommunene at vi ønsker kopi av alle dispensasjonsvedtak, og vi vil vurdere tettere oppfølging og veiledning av de kommunene som har flest antall dispensasjoner.

Funnene i rapporten må ikke brukes som en fasit på hvilke kommuner som bidrar til å bygge ned strandsonen og ikke. Tallene må brukes sammen med eksisterende og fremtidig kunnskap om strandsoneforvaltningen. Antallet tiltak godkjent gjennom dispensasjon sier ikke nødvendigvis hvor mye av strandsonen kommunen tillater bygd ned. Her er det viktig å se planpraksis og dispensasjonspraksis i sammenheng.

Byggeforbudet i strandsonen

Plan- og bygningsloven har et generelt forbud mot tiltak i 100-metersbeltet langs sjøen, jf. § 1-8 andre ledd. Forbudet gjelder i utgangspunktet alle typer tiltak, med unntak av fasadeendring. Forbudet i 100-metersbeltet gjelder ikke hvis kommunen har fastsatt annen byggegrense i kommuneplanens arealdel eller i reguleringsplan.

I Statlige planretningslinjer for differensiert forvaltning av strandsonen langs sjøen (SPR Strandsonen) er alle kystkommunene i Oslofjordregionen plassert i forvaltningssone 1, med bakgrunn i at kysten i Oslo, Østfold, Buskerud, Akershus, Vestfold og Telemark er sentrale områder med særlig stort press på arealene. I henhold til retningslinjen skal byggeforbudet i 100-metersbeltet i denne sonen praktiseres strengt i planleggingen og dispensasjoner skal unngås.

Dispensasjon

Kommunen har myndighet til å dispensere fra bestemmelser i loven, forskrifter eller planer gitt i medhold av loven. Dispensasjonsadgangen er en unntaksbestemmelse, og skal ikke gis dersom hensynene bak bestemmelsen det dispenseres fra, hensynene i lovens formålsbestemmelse eller nasjonale eller regionale interesser, blir vesentlig tilsidesatt. Fordelene ved å gi dispensasjon skal være klart større enn ulempene. Hensynet til nasjonale og regionale interesser skal vektlegges i dispensasjonsvurderingen, jf. plan- og bygningsloven (pbl.) § 19-2 andre ledd.

Generelt må disse interessene gjøre seg gjeldende med en viss tyngde for at de skal kunne anses som vesentlig tilsidesatt. Et tilsynelatende mindre tiltak kan imidlertid reise viktige prinsipielle spørsmål, hvor valg av løsning kan ha betydelige konsekvenser utover den aktuelle saken. Når det gjelder strandsonen har regjeringen uttrykt at det er ønskelig med en strengere og mer langsiktig strandsoneforvaltning, og at det derfor er nødvendig med en streng praksis ved behandlingen av dispensasjoner i 100-metersbeltet langs sjøen. Forbudet i pbl. § 1-8 mot bygging i 100-metersbeltet langs sjøen veier tungt. Det skal svært mye til før dispensasjon kan gis til bygging her, spesielt i områder med stort utbyggingspress.

Det er et hovedprinsipp i loven at kommunens myndighetsutøvelse og vedtak må ligge innenfor statlige og regionale rammer og mål. Regionale og statlige myndigheter hvis saksområde blir berørt, skal gis mulighet til å uttale seg før det gis dispensasjon. Dette følger av pbl. § 19-1. Hvis nasjonale og regionale interesser er til stede, men ikke oppfyller kravet om vesentlig tilsidesettelse, jf. § 19-2 andre ledd første punktum, skal uttalelser fra regionale og statlige myndigheter fortsatt inngå i kommunens samlede vurdering i en dispensasjonssak, deriblant i vurderingen av om fordelene ved en dispensasjon er klart større enn ulempene.

Statsforvalterens rolle

Statsforvalteren er høringspart i plan- og dispensasjonssaker og skal bidra til at nasjonale og viktige regionale interesser ikke blir vesentlig tilsidesatt i enkeltvedtak etter pbl. Statsforvalteren kan på denne bakgrunn fremme klage som sektormyndighet. Å følge opp statlige planretningslinjer for differensiert forvaltning av strandsonen langs sjøen, og bidra til at disse legges til grunn i alle relevante regionale og kommunale planer, er en av de faste oppgavene i instruksen til Statsforvalteren.

Statsforvalteren skal videre følge opp relevante tiltak i "Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv" på innsatsområdene hvor Statsforvalteren er tiltakshaver/sentral samarbeidspart.

Det følger av blant annet [Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv](#) at regjeringen ønsker at Oslofjorden skal være ren, rik og tilgjengelig for alle. Statsforvalterne har derfor fått i oppgave å følge opp dette gjennom blant annet dispensasjonssaker for å nå målene om å legge til rette for at Oslofjorden skal få god miljøtilstand og være attraktiv for friluftslivet, slik at enda flere får gode opplevelser knyttet til fjorden.

Statsforvalteren er også klageinstans for kommunale dispensasjonsvedtak. Om Statsforvalteren påklager et kommunalt dispensasjonsvedtak blir klagen behandlet av en settesstatsforvalter.

Metode

I denne rapporten har vi forsøkt å kvantifisere ulike aspekter ved dispensasjonspraksisen i strandsonen langs Oslofjorden. Vi har systematisk gått gjennom samtlige saker om dispensasjoner langs Oslofjorden som er sendt til Statsforvalterne på høring og vedtatt i perioden 2019-2022, og systematisert disse for å kunne generere kvantifiserbare resultater.

Kort om systematiseringen

Det er, som nevnt, kun tatt utgangspunkt i saker som er sendt oss på høring og hvor kommunen har fattet vedtak (eller vi ikke har fått tilsendt vedtaket) i perioden 1. januar 2019 til 31. desember 2022. Saker med vedtak i for eksempel juni 2023 er ikke tatt med i oversikten. I systematiseringen av dispensasjonene er det gjennomgått antall tiltak det er søkt om dispensasjon for, ikke antall søknader. Er det for eksempel søkt om både oppføring av et nytt uthus og et tilbygg på en fritidsbolig i samme søknad, er dette registrert som to dispensasjoner/tiltak. Totalt er 3 230 tiltak gjennomgått, og disse er fordelt på 2 457 ulike søknader.

Alle tiltak har blitt vurdert innenfor syv ulike kategorier:

- Type tiltak, fordelt på fem hovedkategorier (brygger, hytter, boliger, næringsbebyggelse og annet) med underkategorier. For fullstendig liste se eget dokument.
- Kommune (det er tatt utgangspunkt i nåværende kommunestruktur, tiltak gitt i tidligere kommuner før kommunereformen som trådte i kraft 1. januar 2020 er kategorisert i ny kommune. For eksempel er tiltak i tidligere Røyken og Hurum kommune kategorisert under Asker kommune).
- Statsforvalterens anbefaling (Statsforvalterens uttalelse i høringen er skjønnsmessig sortert på tre nivåer: «Ingen merknader», «Frarådet» og «Frarådet og varslet klage».
- Om kommunen innvilget dispensasjon (Fordelt på tre svarkategorier («Ja», «Nei» og «Vet ikke»).
- Om Statsforvalteren benyttet seg av sin adgang til å påklage vedtaket.
- Eventuell avgjørelse i klagesaken.
- Vedtaksår.

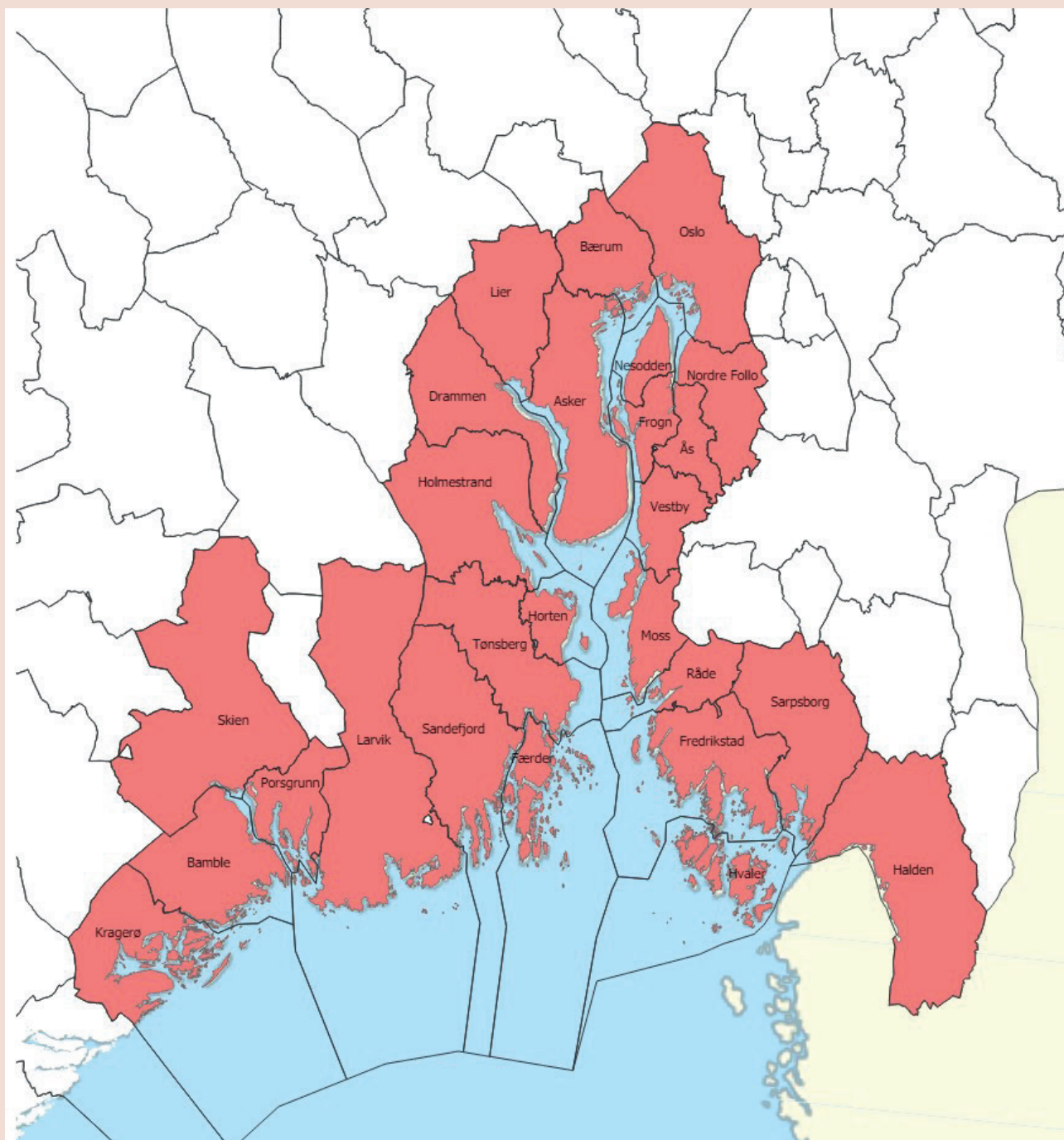
Selv om den kvantitative metodebruken i denne rapporten gir verdifull innsikt, er det viktig å være oppmerksom på noen potensielle svakheter og begrensninger ved tilnærmingen.

Eksempler på dette kan være:

- **Ikke en fullstendig oversikt.** Det kan være flere saker vi ikke har fått på høring, som likevel er innvilget i kommunene. Det kan skyldes en feilaktig arkivering i våre arkiver eller feil ved gjennomgangen av dispensasjoner som gjør at noen saker ikke har blitt talt med eller er kategorisert feil under arbeidet.
- **Begrenset forståelse av kontekst.** Det kvantitative begrenser vår evne til å forstå kontekstuelle faktorer som kan påvirke dispensasjonspraksisen. Kvantitative data gir svar på "hva" og "hvor mange", men gir begrenset innsikt i "hvorfor" og "hvordan".
- **Ulike måleregler.** Vi har så langt det har latt seg gjøre tatt utgangspunkt i oppgitt bruksareal (BRA) eller antall m² brygge/platting etc. Mål og areal har ikke vært nøyaktig opplyst i alle saker, i enkelte saker har det kun vært opplyst bebygd areal (BYA) eller andre mål. Vi har gjort en skjønnsmessig vurdering av sakene og plassert tiltakene innenfor «riktig kategori».
- **Usikker lovlig situasjon.** Sist godkjente situasjon danner utgangspunktet for vurderingen av om det nye tiltaket (med eventuelle avbøtende tiltak) medfører en forbedring sammenlignet med dagens situasjon, jf. vurderingskriteriene i pbl. § 19-2. Det er ikke alle saker hvor det er tydelig hva som er, og spesielt ikke målene/arealene på, sist godkjente situasjon. Dette er i tvilstilfeller avgjort skjønnsmessig i denne statistikken.
- **Menneskelige feil.** Systematiseringen og registreringen er gjennomført av medarbeidere hos Statsforvalteren i Oslo og Viken. Enkelte søknader, kan ha blitt registrert under feil kategori eller med feil areal. Det kan også være feil i vårt arkiv slik at vi ikke har hatt tilgjengelig alle saker.

Bakgrunnsinformasjon om kommunene

Litt informasjon om kommunene som er undersøkt langs Oslofjorden.

KART OVER KOMMUNENE LANGS OSLOFJORDEN. ILLUSTRASJON: HELHETLIG TILTAKSPLAN FOR EN OG RIK OSLOFJORD MED ET AKTIVT FRILUFTSLIV

Østfold

Halden – ligger øst i Østfold på grensen mot Sverige. Hoveddelen av strandsonen i kommunen ligger langs Iddefjorden og bærer preg av fritidsboliger, blant annet med hytteområdet Sponvika. Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 6 034.

Sarpsborg – har en del strandsone, spesielt langs Ullerøy og områdene øst for Skjebergkilen. Byen ligger ikke ved sjøen. Det største presset på strandsonen er knyttet til fritidseiendommer med tilhørende brygger og småbåthavner.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 6 803.

Fredrikstad – har en lang kyst med press både fra boliger (primært områder nær Fredrikstad by) og fritidseiendommer. Det ligger hytteområder i Torsnes, Kråkerøy og Onsøy, inkludert Hankø. Fredrikstad har Østfolds lengste kystlinje med 16 897 dekar strandsoneareal på fastlandet, inkludert øyer med fastlandsforbindelse.

Hvaler – er Østfolds eneste rene øykommune. Kommunen består av 833 øyer, holmer og skjær. Kirkøy er største øyen i kommunen. De fleste av de større øyene i kommunen har fastlandsforbindelse. Hvaler har svært mange fritidsboliger.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 16 168.

Råde – er en relativt liten kystkommune langs Krokstadfjorden. Kommunens administrasjonssentrum ligger ikke ved sjøen, men tettstedet Saltnes ligger ved sjøen. Bebyggelsen langs sjøen er en kombinasjon av boliger og fritidsboliger. Det er også en del campingplasser i strandsonen.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 2 726.

Moss – er en kommune som er sammenslått av gamle Rygge og Moss kommuner. Kommunen ligger på østsiden av ytre Oslofjord. Moss by ligger ved sjøen, i tillegg består strandsonearealene av Jeløy og tettsteder som Larkollen. Bebyggelsen i strandsonen består av både fritidsboliger og boliger og enkelte næringsbygg (primært knyttet til Moss by).

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 7 493

Oslo og Akershus

Vestby – er Akershus sin sørligste kommune. Kommunesentret Vestby ligger ikke ved sjøen, men har gamle handelsteder langs sjøen som Son, Hvitsten og Hølen. Bebyggelsen langs sjøen er en kombinasjon av boliger og fritidsboliger.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 2 172.

Frogn – er en kommune som har sentrum (Drøbak) med historisk bebyggelse omtrent der Oslofjorden er på sitt smaleste. Strandsonen til Frogn kommune er delt i to, hvor hoveddelen er på vestsiden av kommunen ved Drøbak ut mot Oslofjorden mens den andre delen av strandsonen er mot Bunnefjorden i øst. Foruten Drøbak, ligger også forsvarets sin gamle festning Oscarsborg i Frogn kommune. Bebyggelsen langs sjøen er primært boliger i og rundt Drøbak. I øvrige deler av kommunen er det større andel av fritidsboliger.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 3 541.

Nesodden – består primært av en halvøy mellom Oslofjorden og dens arm Bunnefjorden. Terrenget langs sjøen er relativt bratt og kupert langs sjøen. Kommunen grenser kun til Frogn på fastlandet. Øyene Steilene og Ildjernet på vestsiden og Langøyene og Skjærholmene i Bunnefjorden tilhører kommunen. Kommunesentret Nesoddtangen er administrasjonssentrum og ligger nord på halvøya, ved sjøen i nordøst. Historisk har kommunen hatt mange fritidsboliger langs sjøen, og de senere år er stadig flere omgjort til boliger.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 3 116.

Ås – har den korteste kystlinjen langs Oslofjorden, innerst i Bunnefjorden. Kystlinjen består av noen enkelte boliger og hytter. Friområdet Breivoll omfatter en stor del av kommunens strandsoneareal.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 652.

Nordre Follo – har den nest korteste kystlinjen langs Oslofjorden etter Ås, på østsiden av Bunnefjorden ved Svartskog. Kommunen har ingen øyer. Kystlinjen består av noen enkelte eldre boliger og hytter. Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 907.

Oslo – er som landets hovedstad den eneste kommunen som både er fylkeskommune og kommune. Oslo ligger innerst i Oslofjorden. Kommunen opplever en stort befolkningsvekst. Bebyggelsen på fastlandet langs sjøen består primært av boliger, men har et større innslag enn mange andre av kontorbygg og næringområder langs sjøen, som Bjørvika og Aker brygge. Oslo har også en relativt stor havn. Enkelte øyer i Oslo kommune er i dag forbeholdt fritidsbebyggelse. Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 4 166.

Bærum – er den nest mest folkerike kommunen langs Oslofjorden. Kommunen ligger ved indre Oslofjord mellom utløpet av Lysakerelva og Slependen. Kystlinjen består som i Oslo primært av boliger på fastlandet, men på øyene er det primært hytter. Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 2 862.

Asker – er den fjerde mest folkerike kommunen langs Oslofjorden med nesten 100 000 innbyggere. Kommunen ble slått sammen av Hurum og Røyken i gamle Buskerud fylke, og Asker i gamle Akershus. I dag ligger hele kommunen i Akershus. Store deler av kommunen består av halvøya Hurumlandet. I denne rapporten er tiltak i kommunen kategorisert under Akershus. Kommunen har en lang kystlinje og grenser som eneste kommune mot både indre Oslofjord, ytre Oslofjord og Drammensfjorden. Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 12 877.

Buskerud

Lier – består primært av Lierdalen som går ned til Drammensfjorden. Store deler av kystlinjen består av havneareal. Deler av sjøområdene og strandsonen er under planlegging og utfylling til boligutvikling. Linnestranda naturreservat ligger også i strandsonen til kommunen. Det er noen få boliger og fritidsboliger ved sjøen sør for Linnestranda. Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 1 163.

Drammen – er en bykommune som er sammenslått av gamle Drammen og Nedre Eiker kommuner i gamle Buskerud og Svelvik kommune som lå i Vestfold. Kommunen er den tredje mest folkerike langs Oslofjorden. Kommunen ligger innerst og på vestsiden av Drammensfjorden. Bebyggelsen i strandsonen består av en variasjon av fritidsboliger, boliger og enkelte næringsbygg (primært knyttet til Drammen by og havn). Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 4 117.

Vestfold

Holmestrand – er en sammenslått kommune som inkluderer tidligere Sande og Hof kommuner, og har et innbyggertall på 26 000. Holmestrand har om lag 1 660 bygninger i strandsonen, hvorav 62 % er boliger med tilhørende garasjer og uthus, mens 30 % er fritidsboliger. Kommunen har den laveste andelen potensielt tilgjengelig strandsoneareal i Vestfold, med kun 31 %. Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 3 904.

Horten – er en kystkommune med om lag 28 000 innbyggere og har to byer: Horten og Åsgårdstrand. Horten har om lag 1 070 bygninger i strandsonen, hvorav 59 % er boliger med tilhørende garasjer og uthus og 16 % fritidsboliger. Forsvars-, verfts- og industrianlegg preger strandsonen ved Karljohansvern. Kommunen har relativt sett en stor andel potensielt tilgjengelig strandsoneareal, med 55 %. Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 4 155.

Tønsberg – er Norges tiende største by og kommunen har en samlet befolkning på om lag 59 000. I de senere årene har det vært omfattende boligbebyggelse langs byfjorden, blant annet ved transformasjon av tidligere næringsområder. Det er om lag 1 830 bygninger i strandsonen, hvorav 77 % er boliger med tilhørende garasjer og uthus og kun 9 % fritidsboliger. 38 % av strandsonearealet er potensielt tilgjengelig. Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 4 874.

Færder – er en øykommune med mer enn 650 øyer og holmer. Kommunen er sammenslått av tidligere Nøtterøy og Tjøme kommuner, og har et innbyggertall på om lag 27 500. De fleste er bosatt på Nøtterøy, mens særlig Tjøme har mye hytter og turisttrafikk. Kommunen har en nasjonalpark og flere andre verneområder langs kysten. Færder har 5 500 bygninger i strandsonen, hvorav 62 % er boliger med tilhørende garasjer og uthus og 30 % er fritidsboliger. Hele 60 % av strandsonen er bygningsnært, og kun 32 % potensielt tilgjengelig.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 12 451.

Sandefjord – er Vestfold mest folkerike kommune med over 66 000 innbyggere, og er slått sammen med tidligere Stokke og Andebu kommuner. Sandefjord har historie som sjøfart og handelssted, og er nå Vestfold største industrikommune. Sandefjord har over 3 800 bygninger i strandsonen, hvorav 58 % er boliger med tilhørende garasjer og uthus, og hele 35 % er fritidsboliger. 36 % av strandsonearealet er potensielt tilgjengelig.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 11 165.

Larvik – er slått sammen med tidligere Lardal kommune og har nærmere 49 000 innbyggere. Bosetningen er konsentrert ved kysten i de to byene Larvik og Stavern, og tettstedet Helgeroa/Nevlunghavn. Larvik har også en stor havn, med ferje og godstransport. Larvik har om lag 4 250 bygninger i strandsonen, hvorav 57 % er boliger med tilhørende garasjer og uthus, 33 % er fritidsboliger og 18 % boliger. 44 % av strandsonen er potensielt tilgjengelig.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 13 015.

Telemark

Porsgrunn – har om lag 37 000 innbyggere og er sammen med Skien det 7. største tettstedsområdet i Norge. Porsgrunn er en viktig industrikommune, med blant annet Herøya industripark. Kommunen har over 4 000 bygninger i strandsonen, hvorav 63 % er boliger med tilhørende garasjer og uthus og 25 % fritidsboliger. 38 % av strandsonen er potensielt tilgjengelig.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 8 462.

Skien – er fylkeshovedstad i Telemark, med om lag 56 600 innbyggere, og er sammen med Porsgrunn det 7. største tettstedsområdet i Norge. Skien har den korteste strandlinja i Telemark, med om lag 900 bygninger hvorav 74 % er boliger med tilhørende garasjer og uthus, og den laveste andelen fritidsboliger med kun 3 %. I tillegg er det 17 % industri og lagerbygninger og en større havneterminal. Skien har relativt sett den største andelen potensielt tilgjengelig strandsoneareal i Telemark med hele 61 %.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 1 180.

Bamble – har om lag 14 300 innbyggere og det meste av bosettingen er konsentrert til Langesundshalvøya mellom Langesund og Stathelle, samt tettstedene Herre, Valle og Feset. Bamble er en av de store industrikommunene i Telemark, med mange virksomheter langs Frierfjorden, og i Langesund ligger en fiskerihavn. Bamble har 3 665 bygninger i strandsonen, hvorav 61 % er boliger med tilhørende garasjer og uthus, og 29 % er fritidsboliger. 40 % av strandsonearealet er potensielt tilgjengelig.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 9 917.

Kragerø – har om lag 10 400 innbyggere og bosetningen er konsentrert til Kragerø tettsted, samt Kil og Vadfoss/Helle. Kommunen har en lang kystlinje og nærmere 500 øyer og holmer. Deler av strandsonen er vernet i Jomfruland nasjonalpark og Stråholmen landskapsvernområde. Kragerø er en stor hyttekommune og turisme er en viktig næringsvei. Kragerø har over 7 000 bygninger i strandsonen, hvorav 62 % er boliger med tilhørende garasjer og uthus, og 33 % er fritidsboliger. Selv om kommunen har det største antallet bygninger og fritidsboliger i strandsonen i Telemark, er fremdeles 48 % av strandsonearealet potensielt tilgjengelig.

Strandsoneareal i dekar på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse: 20 731.

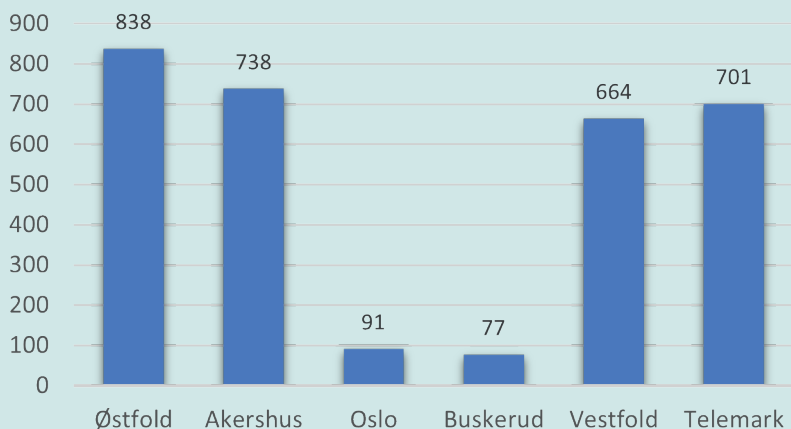

Sandbukta, Nordre Follo kommune
Foto: Håkon Heløe

Antall saker

Gjennomgangen viser store forskjeller i antall saker mellom fylkene og mellom kommunene langs fjorden.

Det er omtrent like mange saker i Østfold, Akershus, Vestfold og Telemark, men med noe høyere tall for Østfold og Akershus. Oslo og Buskerud har begge, i perioden, hatt under 100 saker. Dette er ikke helt overaskende da begge er relativt små kystfylker sammenlignet med de øvrige fylkene.

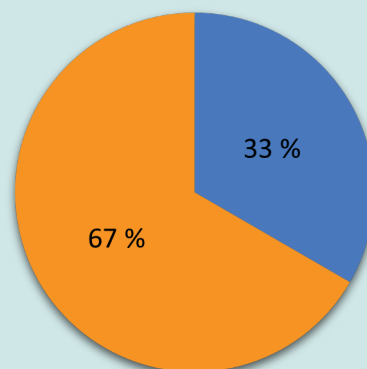

Kakediagrammet viser at ca. 1/3 av sakene omhandler en utvidelse på over 10 m² av bebyggelsen eller nybygg, mens 2/3 av sakene omhandler tiltak under 10 m².

Det har i perioden vært søkt om 282 tiltak for utvidelse av bygningsmasse på over 20 m² i strandsonen, hvorav kommunen har innvilget dispensasjon for 140 av tiltakene.

Mellom kommunene er det langt større forskjeller. Kragerø har hatt flest omsøkte tiltak med hele 386, med et snitt på nesten 100 tiltak per år, mens Ås kommune har fem omsøkte tiltak på fire år.

- Større utvidelse (10+ m²)
- Mindre utvidelse (-10 m²)

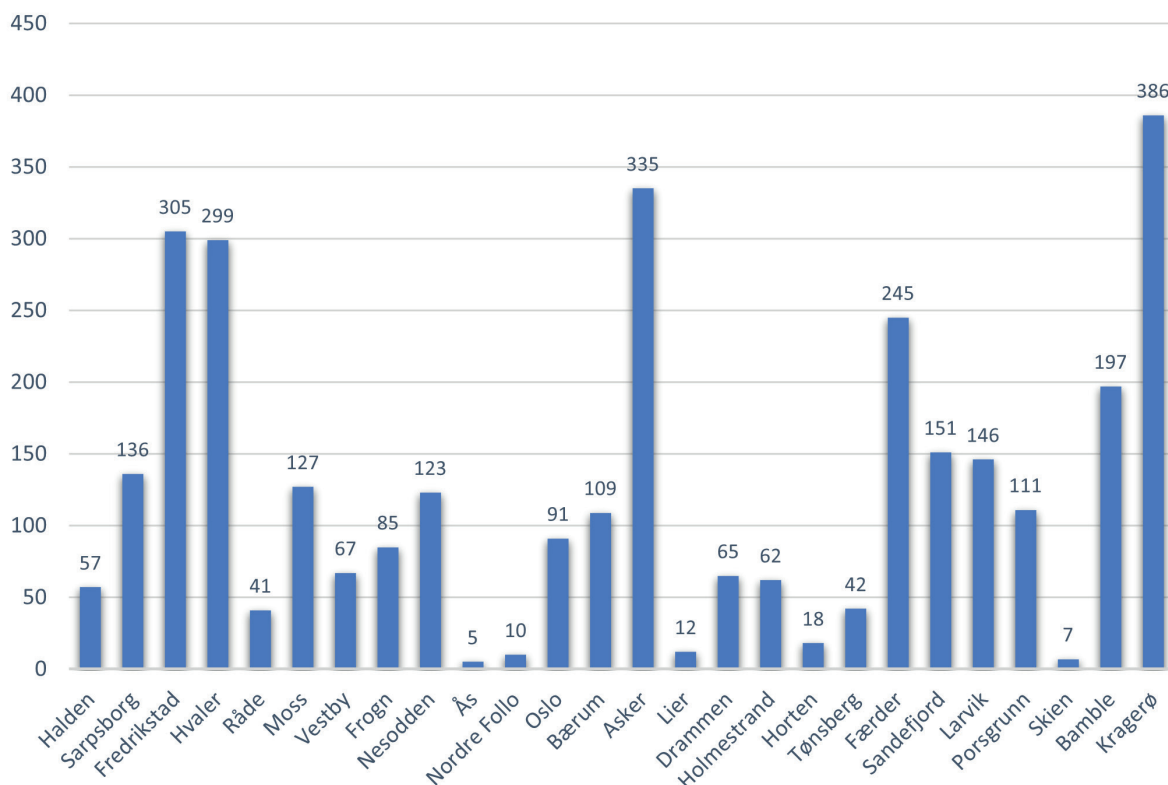
Kommunene har som hovedregel tatt stilling til byggeforbudet langs sjøen i kommuneplanen. Her har kommunene innført ulike regler for strandsonen og mange har også tegnet inn egne byggegrenser nærmere sjøen. De lokale reglene gir utslag for antall saker i strandsonen: For eksempel har Bærum følgende bestemmelse om byggeforbudet langs sjøen: «Bebyggelse og tiltak skal lokaliseres minst 30 meter fra strandlinjen målt i horisontalplanet ved middel høyvann. (Dette gjelder også små tiltak som ellers er fritatt fra lovens søknadsplikt.)» mens Hvaler kommune har denne bestemmelsen: «Andre tiltak etter plan- og bygningsloven § 1-6 første ledd enn fasadeendringer og innløsning av bebygd festetomt, kan ikke settes i verk innenfor 100-metersbeltet langs sjø avsatt i plankartet. Forbudet mot tiltak gjelder så langt ikke annen byggegrense er fastsatt i kommuneplanen eller i gjeldende reguleringsplan, jf. pbl. § 1-8 tredje ledd.». Bærum kommune har med andre ord et byggeforbud som kun gjelder i et 30-metersbelte langs sjøen, mens i Hvaler gjelder byggeforbudet i hele 100-metersbeltet. Dette gir et utslag i antall saker i kommunen.

Andre kommuner har gjort unntak fra byggeforbudet for bestemte tiltak som for eksempel gamle Røyken kommune (nå en del av nye Asker kommune) hadde unntak fra byggeforbudet for blant annet: «reparasjon av bygninger og anlegg som ikke medfører økt bygningsvolum, tilbygg på inntil 10 m² der dette er et ledd i å sikre av kloakking av eiendommen og/eller for å sikre livsløpsstandard på bolig og tilrettelegging av offentlige friområder/parker eller andre områder herunder kyststi, turstier og parkering til allmenn ferdsel

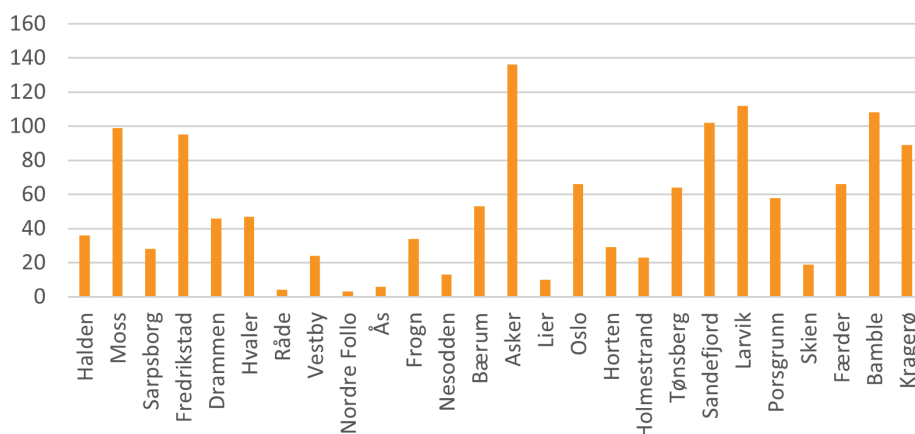
og bruk». Dette er tiltak som i de fleste andre kommuner, ville vært omfattet av byggeforbudet og krevd dispensasjonsbehandling.

Det er derfor viktig å ha med seg at kommunens bestemmelser vil være avgjørende for å forstå en av årsakene til at det er store forskjeller i antall dispensasjonssaker i kommunene. Det er ikke nødvendigvis en sammenheng mellom flest dispensasjoner, og flest byggetiltak i strandsonen. Enkelte kommuner har åpnet opp for mer utbygging i strandsonen gjennom plan enn andre.

Kragerø kommune har jobbet med å utarbeide kommunedelplan for byggegrenser i strandsonen, noe som vil kunne begrense antall dispensasjoner, men er ikke i mål med denne.

Antall flere bygg i strandsonen i perioden 2019-2022

Kilde: SSB 06505: Bygninger i strandsona, etter region, statistikkvariabel og år.

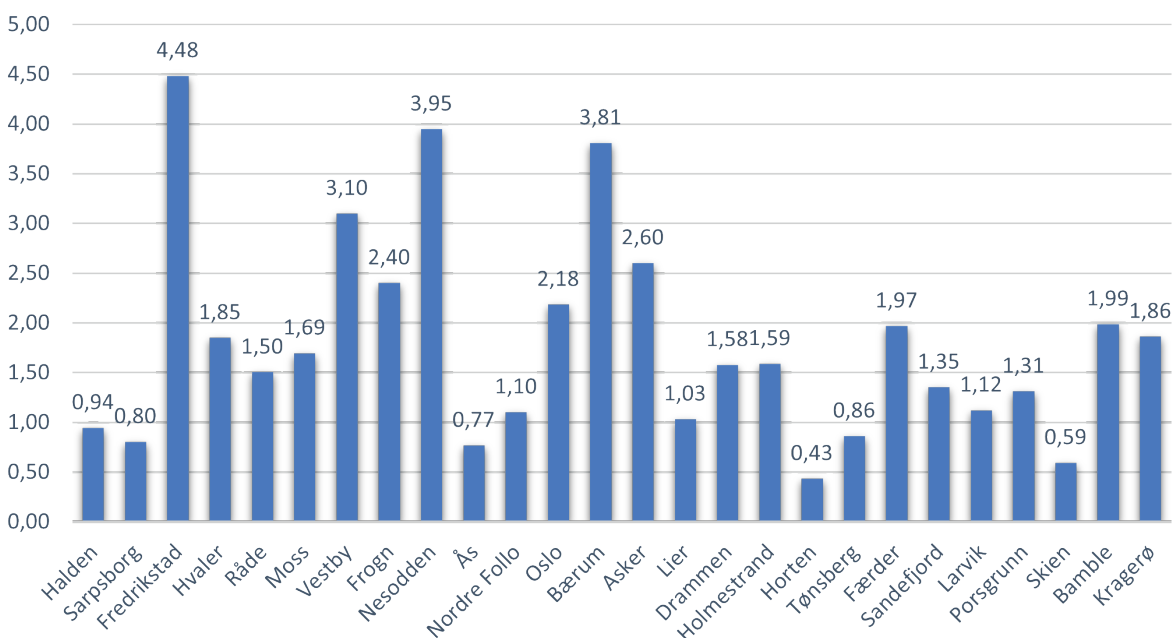
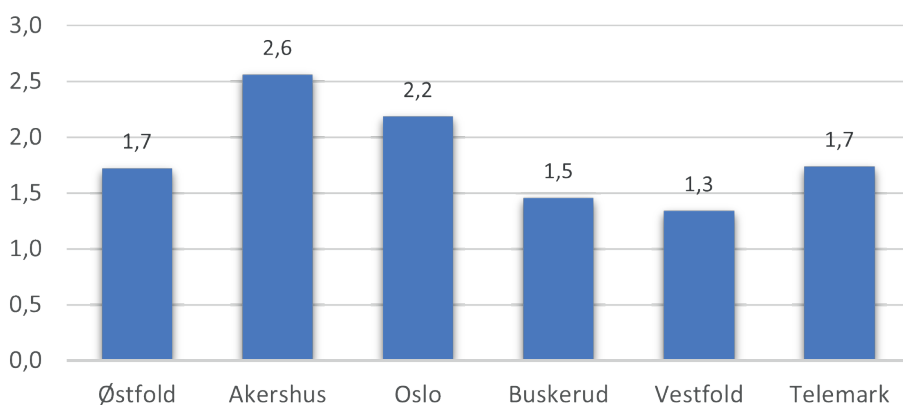
Statistisk sentralbyrå (SSB) utgir årlig statistikk om byggeaktivitet i strandsonen, blant annet tabell 06505: «Bygninger i strandsona». Denne viser at i tidsperioden fra 2019 til 2022 har det blitt 1 370 flere bygg i strandsonen langs Oslofjorden. Det er ikke nødvendigvis de kommunene som gir flest dispensasjoner som får flest nye bygg i strandsonen. Dette kan ha bakgrunn i hva det gis dispensasjon til, hvilke tiltak som er avhengig av dispensasjon og hvordan byggegrensen langs sjøen er fastsatt i overordnet plan.

Antall saker fordelt på antall dekar strandsonereale

For å forstå antall saker per kommune er det viktig å ha med seg at antall km strandsoner varierer veldig mellom kommunene. Det er viktig å merke seg at tabellen tar utgangspunkt i antall saker per 100 dekar strandsonereale på fastlandet og øyer med fastlandsforbindelse. Kommuner med mange øyer uten fastlandsforbindelse, som for eksempel Færder og Hvaler, vil i realiteten ha en lenger strandsoner og færre saker per dekar enn denne tabellen viser.

Tallene viser likevel at presset er høyest i indre Oslofjord i Oslo og Akershus, med nesten dobbelt så mange omsøkte tiltak per areal sammenlignet med for eksempel Vestfold. Vi ser også at folkerike kommuner generelt har et høyere press enn mer spredtbygde kommuner.

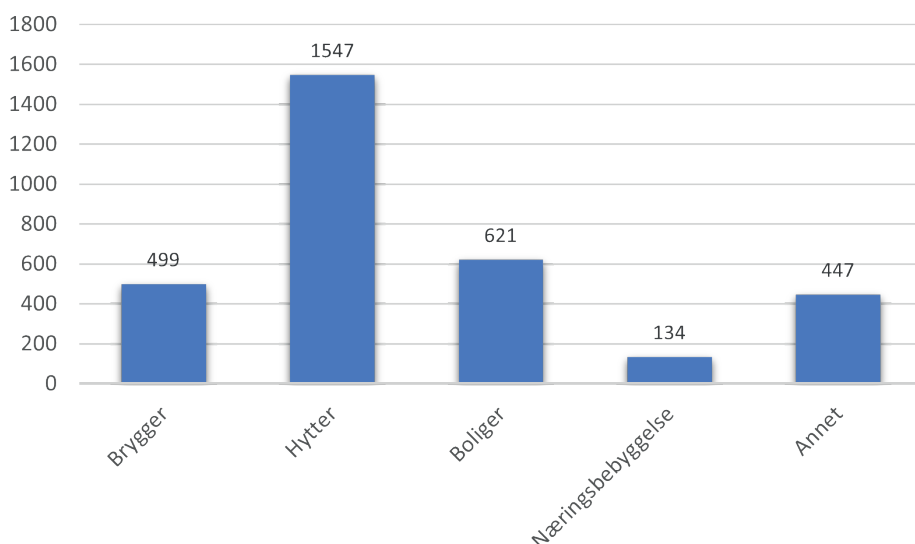
Antall saker per 100 dekar strandsoner (Strandsonereale på fastlandet inkludert øyer med fastlandsforbindelse) fordelt på fylker og kommuner

Hvilke sakstyper får vi på høring

Når vi snakker om antall saker, er det vesentlig å se hvilke tiltak som bidrar til mest press på strandsonen langs Oslofjorden. Type saker er inndelt i fem kategorier; brygger, bolig, hytter, næring og annet. I den siste kategorien ligger saker med blant annet endringer av eiendomsgrenser, mudring, påfylling av sand og diverse tiltak som ikke faller under andre kategorier.

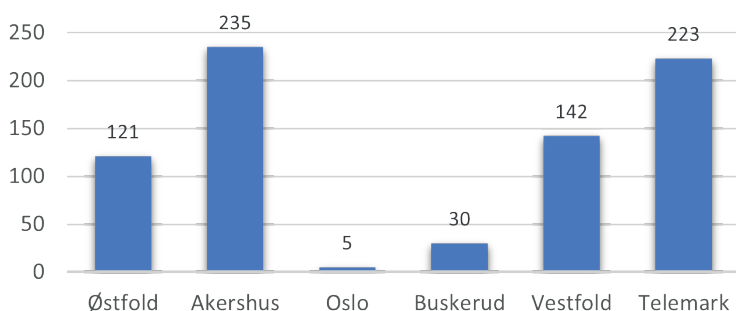
Tallmaterialet viser at det i all hovedsak er saker knyttet til fritidsbebyggelse/hytter som er den største enkeltkategorien tiltak. Fritidsboliger står for nesten like mange omsøkte tiltak som de fire øvrige kategoriene til sammen. Dette gjelder i alle fylker med unntak av i Buskerud og Oslo, hvor henholdsvis boliger og næringsbebyggelse utgjør flere tiltak.

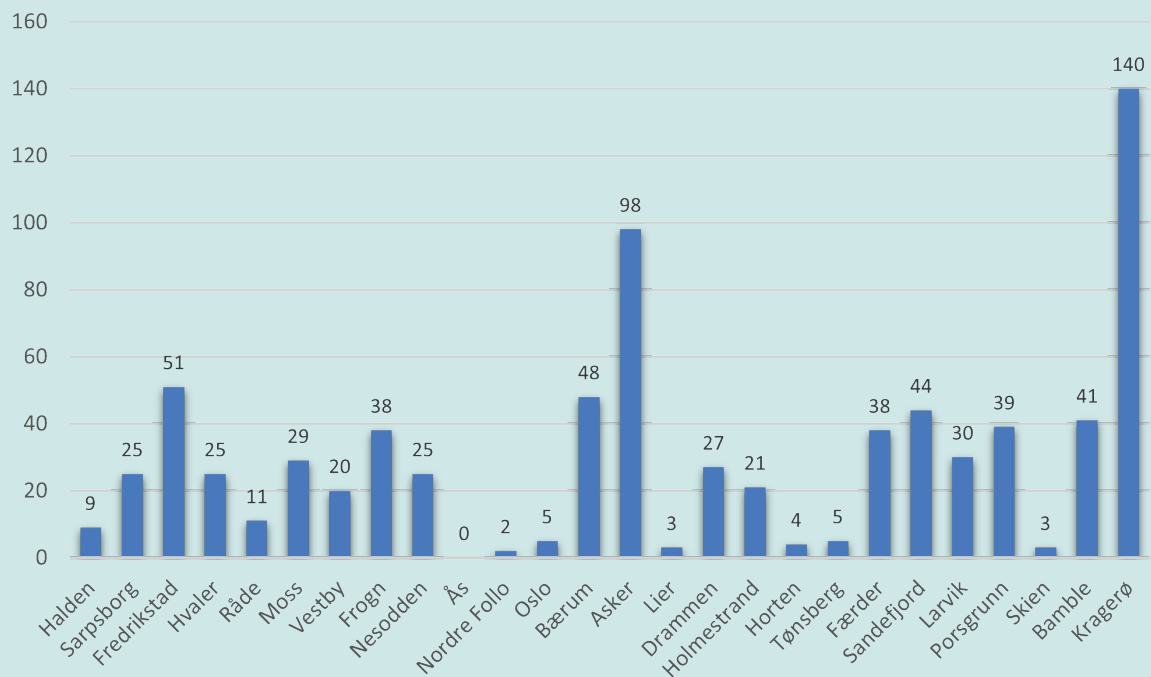
Hvor fraråder Statsforvalteren tiltak

Gjennomgangen viser at det er i fylkene Telemark og Akershus Statsforvalteren fraråder flest tiltak. Det er særlig to kommuner som skiller seg ut hvor det, etter Statsforvalterens sitt syn, er mange dispensasjoner som bør avslås av kommunen. Dette er i kommunene Asker og Kragerø. Det er likevel verdt å merke seg at det kun er 756 av 3 230 tiltak Statsforvalteren har frarådet kommunen å innvilge. Den største andelen av dispensasjoner anser Statsforvalteren ikke er i vesentlig konflikt med nasjonale og regionale interesser.

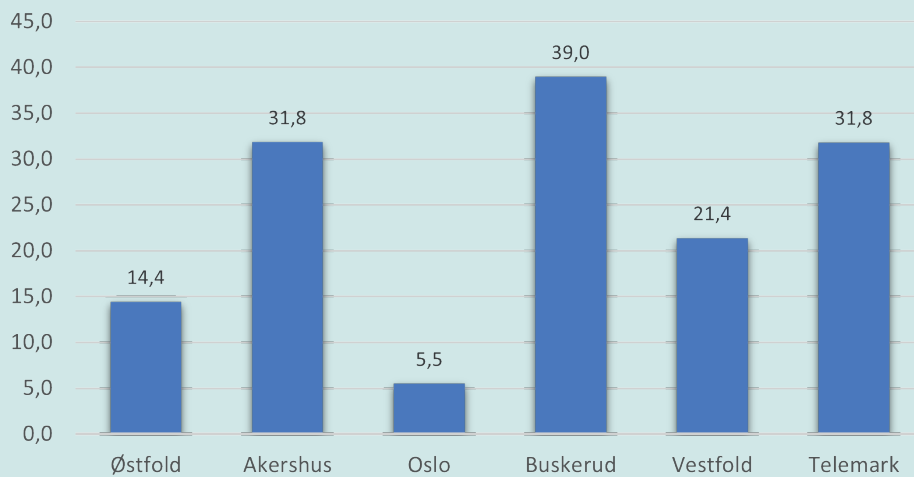
Bakgrunnen for at Statsforvalteren ikke fraråder alle dispensasjoner er at de ikke nødvendigvis medfører negative konsekvenser for allmenne interesser. Det kan være dispensasjoner som ikke medfører økt arealbruk, som gir fordeler ved tilkobling til vann- og avløp eller riving av bygg i strandsonen for å tilrettelegge for kyststi og bademuligheter for allmenheten. Det er derfor interessant å se hvor stor andel av sakene kommunene vurderte å innvilge, men Statsforvalteren frarådet. For Oslo vurderte Statsforvalteren at kun 5,5 % av sakene kommunen vurderte å innvilge ikke er i vesentlig konflikt med nasjonale interesser og frarådet at det ble gitt dispensasjon. For Buskerud-kommunene var tilsvarende tall 39 %. Kommunene som skiller seg ut er Kragerø med 140 tiltak, og Asker med 98 tiltak.

Hvor mange saker fraråder Statsforvalteren kommunene å innvilge fordelt på kommune

Hvor stor prosentandel av sakene Statsforvalteren frarådet kommunene å innvilge

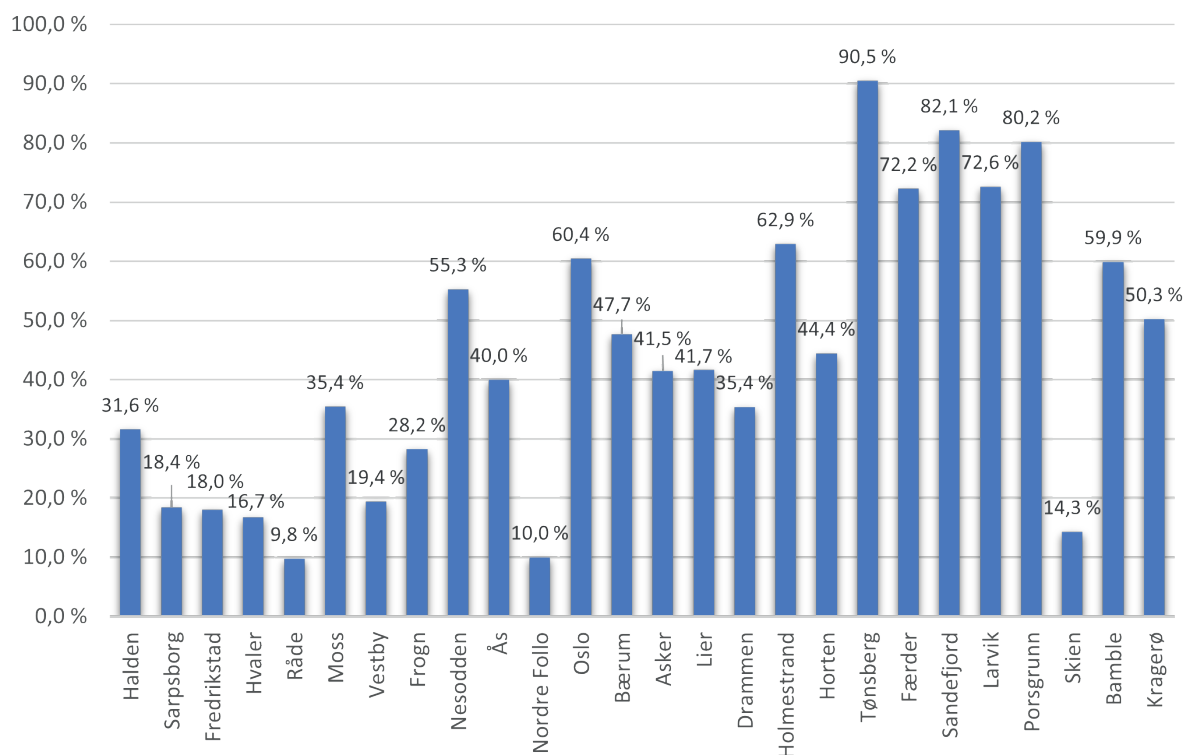
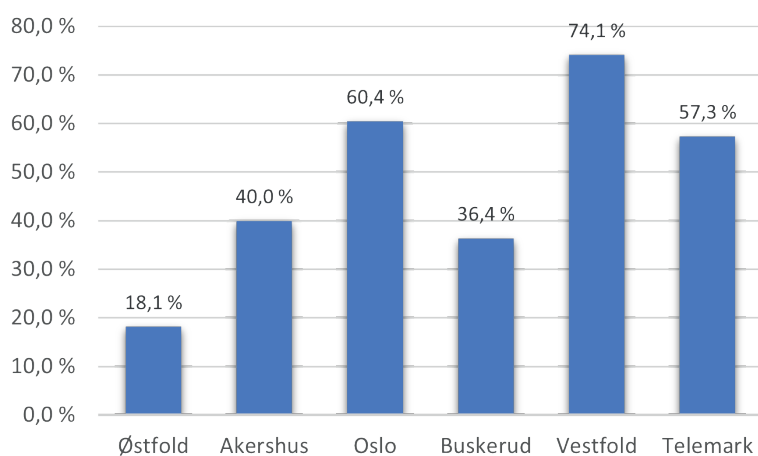

Hvilke kommuner informerer ikke Statsforvalteren om vedtak

Datamaterialet viser en tydelig svakhet da Statsforvalteren i en stor andel av sakene, ikke har blitt informert om utfallet i saken. Det er store variasjoner mellom kommunene og fylkene. I Vestfold har Statsforvalteren kun blitt orientert om utfallet i en av fire saker, mens i Østfold har Statsforvalteren i all hovedsak fått tilsendt vedtakene. Bakgrunnen for hvorfor Statsforvalteren ikke har blitt orientert, kan skyldes at Statsforvalteren ikke tydelig har bedt om å holdes orientert, eller kommunene har glemt å informere Statsforvalteren om endelig utfall. For en del saker kan det skyldes at saken ikke er endelig avgjort i undersøkelsesperioden vår.

Tallet er likevel oppsiktsvekkende stort og sprikende i enkelte kommuner. Det er vanskelig for Statsforvalteren å følge opp om vedtakene er i tråd med nasjonale føringer for strandsonen dersom vedtakene ikke oversendes høringsinstansen.

Prosentandel av saker der Statsforvalteren ikke har fått tilsendt vedtaket fordelt på fylker og kommuner

Resultatet der Statsforvalteren fraråder kommunen å innvilge en dispensasjon

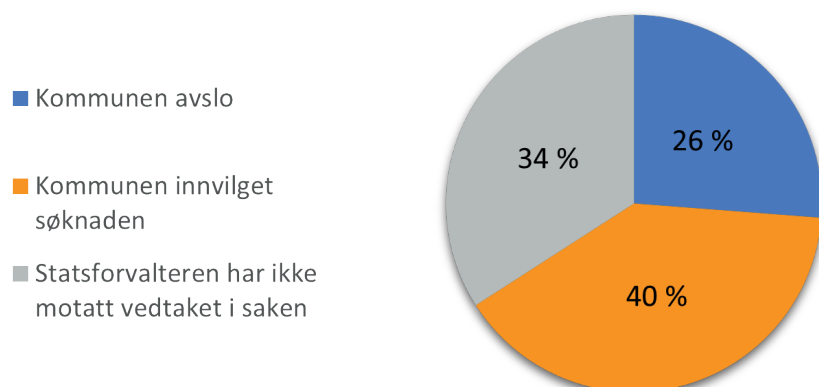
Gjennomgangen viser at i 40 % av sakene der Statsforvalteren fraråder kommunen å innvilge en dispensasjon, velger kommunene likevel å innvilge tiltaket. Kun i 26 % av sakene tok kommunene Statsforvalterens anbefaling til følge.

Et annet oppsiktsvekkende funn er at i hele 34 % av sakene der Statsforvalteren har frarådet kommunen å innvilge dispensasjonen, har ikke Statsforvalteren blitt orientert om endelig utfall av saken. Det er svært uheldig at Statsforvalteren ikke holdes orientert. Et av oppdragene til Statsforvalteren er å bidra til at nasjonale og viktige regionale interesser ikke blir tilsidesatt i enkeltvedtak etter pbl.

Statsforvalteren kan som sektormyndighet påklage kommunens vedtak. I de tilfellene Statsforvalteren ikke orienteres om utfallet av dispensasjonen, vil det være svært vanskelig for Statsforvalteren å oppfylle oppdraget med å følge opp kommunale enkeltvedtak.

Det kan være ulike grunner for at Statsforvalteren ikke er orientert. Det kan være en saksbehandlingsfeil, inkludert menneskelige feil som at det blir glemt. Som nevnt over kan det også være at Statsforvalteren ikke har veiledet tydelig om at man ønsker å få tilsendt vedtaket. En annen grunn er at kommunene kan se det som mindre viktig eller unødvendig å orientere oss om søknader dersom søknaden trekkes eller blir avslått. I dette tallet inngår det også saker som har vært på høring hos oss, men som trolig ikke var ferdig behandlet i kommunen ved utarbeidelse av denne rapporten.

Resultatet i saker der Statsforvalteren har frarådet tiltaket

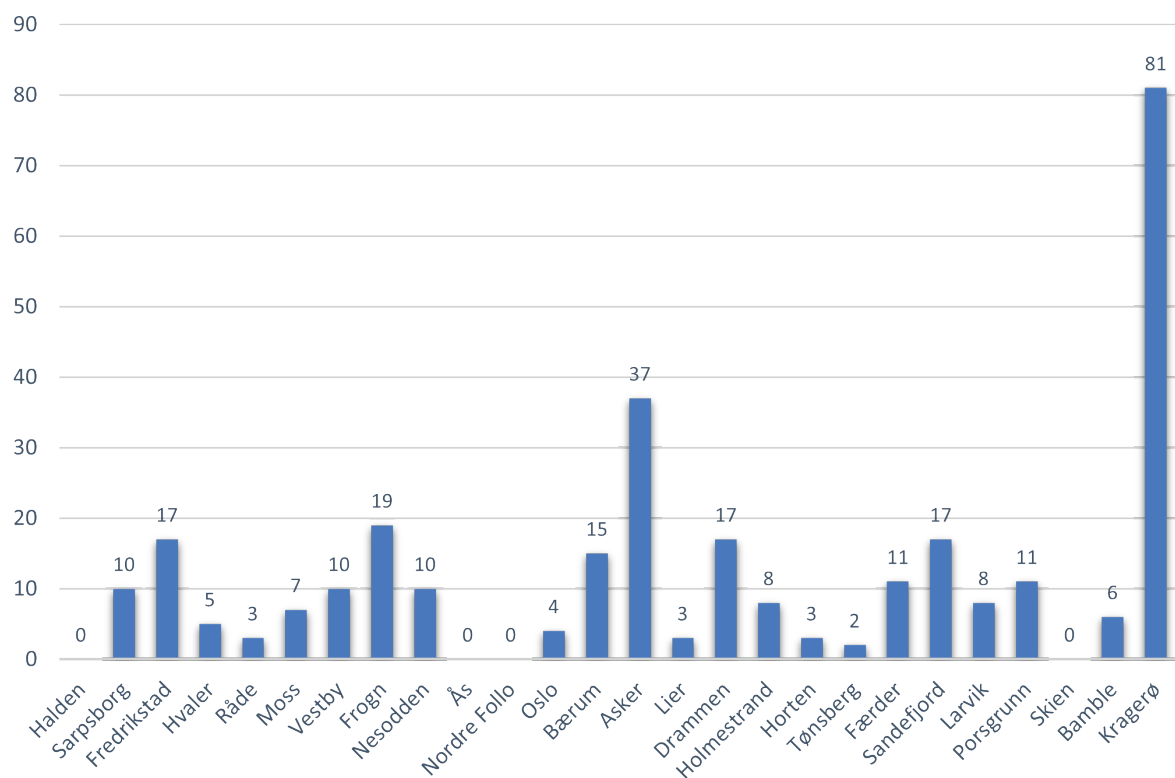
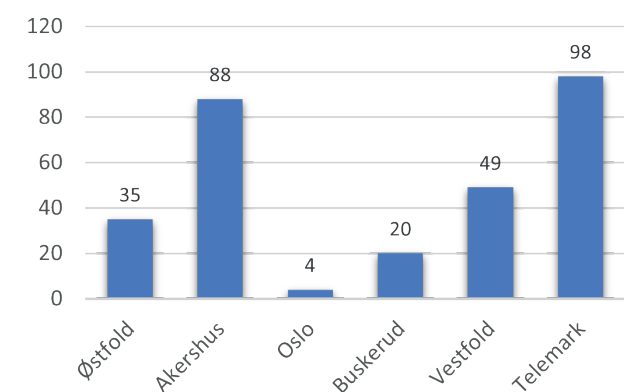

Hvilke kommuner innvilger søknader mot Statsforvalteren sin anbefaling

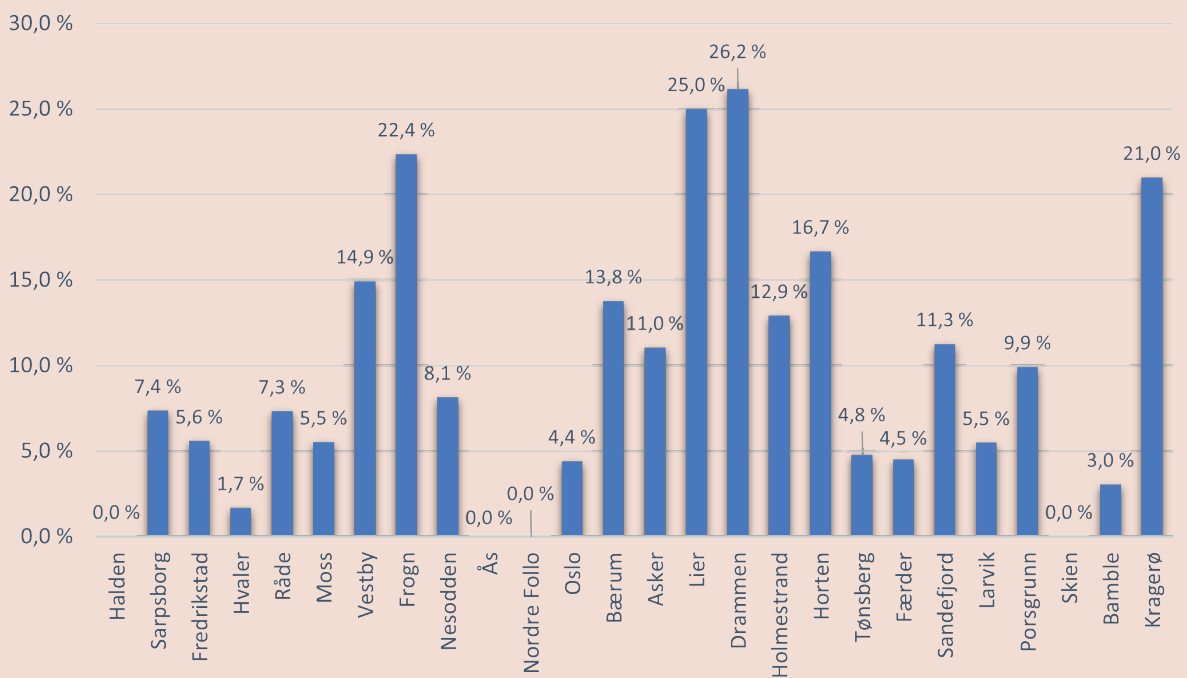
Det er store variasjoner om kommunene innvilger dispensasjoner mot Statsforvalterens anbefaling. Fire kommuner (Halden, Ås, Nordre Follo og Skien) har ikke innvilget tiltak som Statsforvalteren har frarådet. Kun to kommuner (Asker og Kragerø) har innvilget mer enn 20 dispensasjoner/tiltak mot Statsforvalterens anbefaling i løpet av perioden. Dette er kommuner med en lang kystlinje og antallet utgjør ikke en stor andel av sakene. Det er kun to kommuner hvor dette utgjør 25 % eller mer av totalt antall saker (Asker og Lier).

Det er verdt å merke seg at enkelte av disse sakene kan ha vært justert fra de var omsøkt, til de var vedtatt. Det kan være snakk om justert utforming eller at det er satt flere avbøtende vilkår i en dispensasjon.

Tiltak innvilget mot Statsforvalteren sin anbefaling fordelt på fylker og kommuner

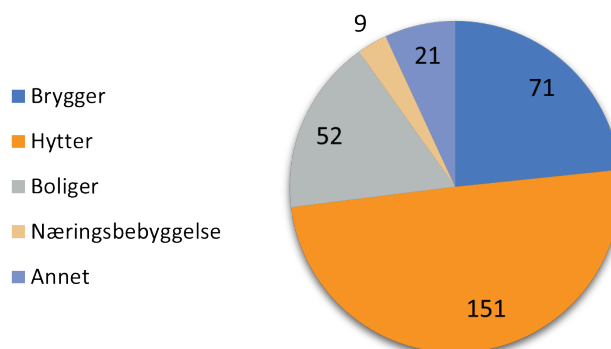
Hvor mye utgjør dette i prosent av totalt antall saker

Storesand, Råde kommune
Foto: Carl Henrik Jensen

Hvilke typer saker innvilger kommunene mot Statsforvalteren sin anbefaling

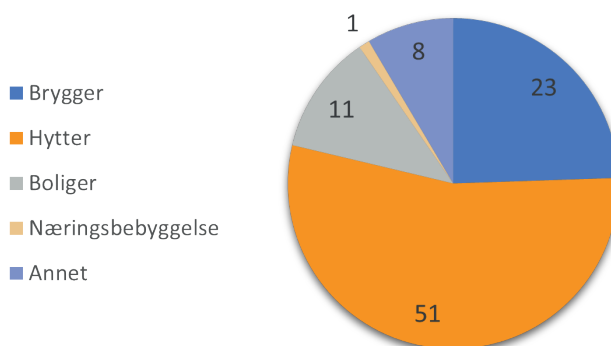
Gjennomgangen viser at det er i saker som omhandler hytter og brygger hvor kommunen ikke følger anbefalingen fra Statsforvalteren, og dette utgjør til sammen nesten 75 % av alle sakene. Det er svært få saker som gjelder næringsbebyggelse og boliger hvor Statsforvalteren fraråder tiltaket, men kommunen likevel innvilger dispensasjon.

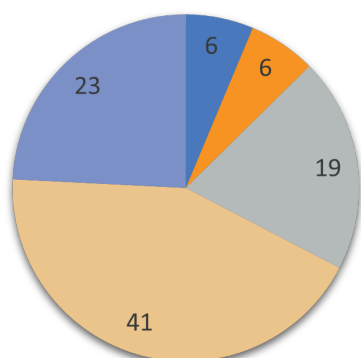
Hvilke tiltak og hva er utfallet i saker der Statsforvalteren velger å påklage godkjente tiltak

Statsforvalteren har i løpet av tidsperioden påklaget 95 ulike tiltak i strandsonen langs Oslofjorden. Det er en større andel av sakene som omhandler hytter. Det er vært å merke seg at Statsforvalteren i hele den undersøkte tidsperioden, kun har påklaget ett tiltak som gjelder næringsbebyggelse.

I klagesaksbehandlingen er kommunens vedtak opprettholdt i kun seks prosent av avgjørelsene. I øvrige saker er klagen tatt til følge enten i kommunen eller i klagesaksbehandling hos en settestatsforvalter. Kategorien «medhold kommunen» omfatter saker der kommunen har omgjort sitt eget tiltak, men også saker der tiltakshaver enten har trukket søknaden eller justert og endret tiltaket.

Resultatet i saker der Statsforvalteren har påklaget et kommunalt vedtak

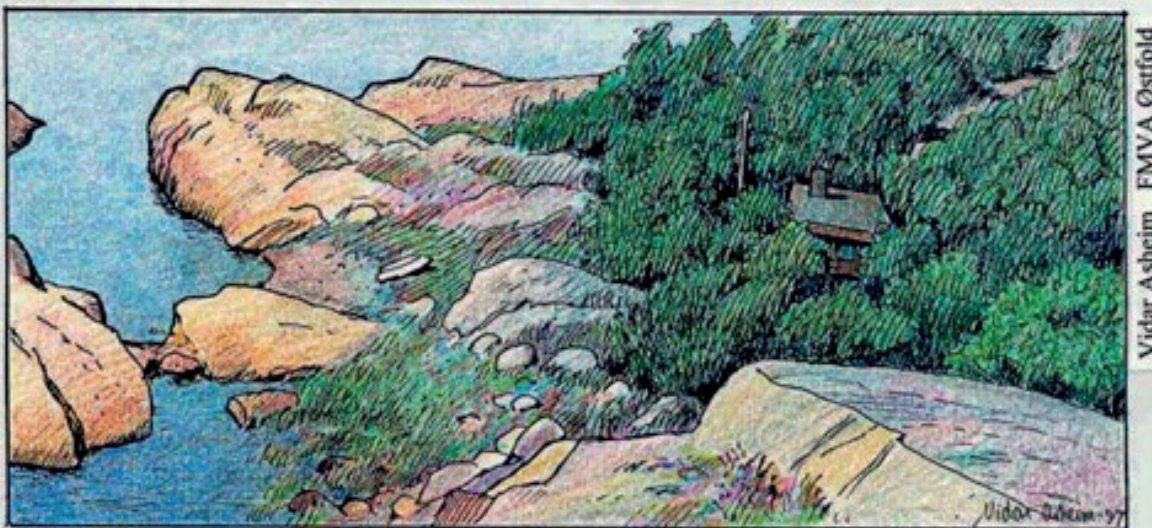
- Ikke avgjort/klagen avvist/annet
- Ikke medhold settestatsforvalter
- Kommunen ga medhold
- Medhold Settestatsforvalter (avslått)
- Medhold Settestatsforvalter (opphevet)

Et landskap i endring

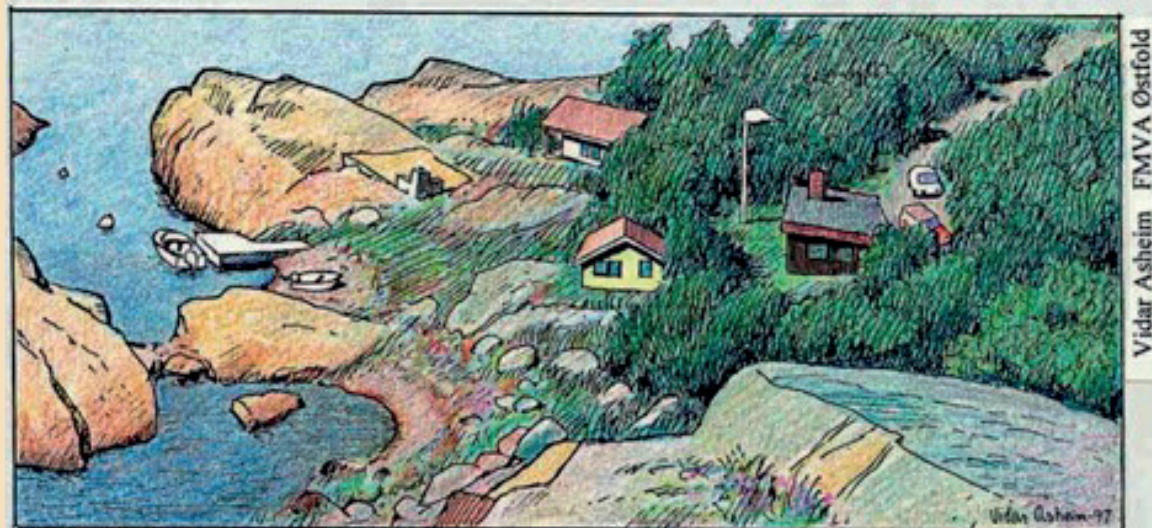
Funnene i denne rapporten viser at det primært er de mange små tiltakene som utgjør dispensasjonssakene. Disse bidrar til den stadige nedbyggingen og privatiseringen av strandsonen langs Oslofjorden. Det er ved dispensasjon innvilget få større tiltak, som helt nye hytter og boliger i strandsonen, men det er i fireårsperioden oversendt til sammen 3 230 ulike dispensasjoner til uttalelse hos Statsforvalteren. Kommunen skal i utgangspunktet bare sende over dispensasjonssøknader der de vurderer å innvilge dispensasjonen. Selv om Statsforvalteren kun har frarådet dispensasjon i 756 av sakene eller om lag ca. 24,3 % av sakene, bidrar også de øvrige dispensasjonene ofte til at landskapet endrer seg og strandsonen bygges ned.

Vidar Asheim sine illustrasjoner viser tydelig utviklingen i strandsonen. Eldre hytteeiendommer har i løpet av 1900-tallet kanskje blitt delt og fått en ekstra hytte eller fritidsbolig. I den senere tid har ønsket om flere tiltak som øker standarden på hytte og andre tiltak som privatiserer området, dukket opp. Eksempler på dette er større parkeringsareal/plass, flaggstang, brygger, økt takhøyde, et tilbygg, nye vinduer, hagemøbler og badestiger. Tiltakene hver for seg er kanskje ikke så omfattende eller så store at Statsforvalteren har frarådet eller valgt å benytte sin klageadgang i sakene, men tiltakene er likevel med på å privatisere strandsonen ytterligere. Dette kommer i tillegg til flere tiltak som i mange tilfeller ikke er søknadspliktige som for eksempel anleggelse av gressplen eller utplassering av en potteplanter. Tiltakene er likevel med på å privatisere strandsonen.

1965

1980

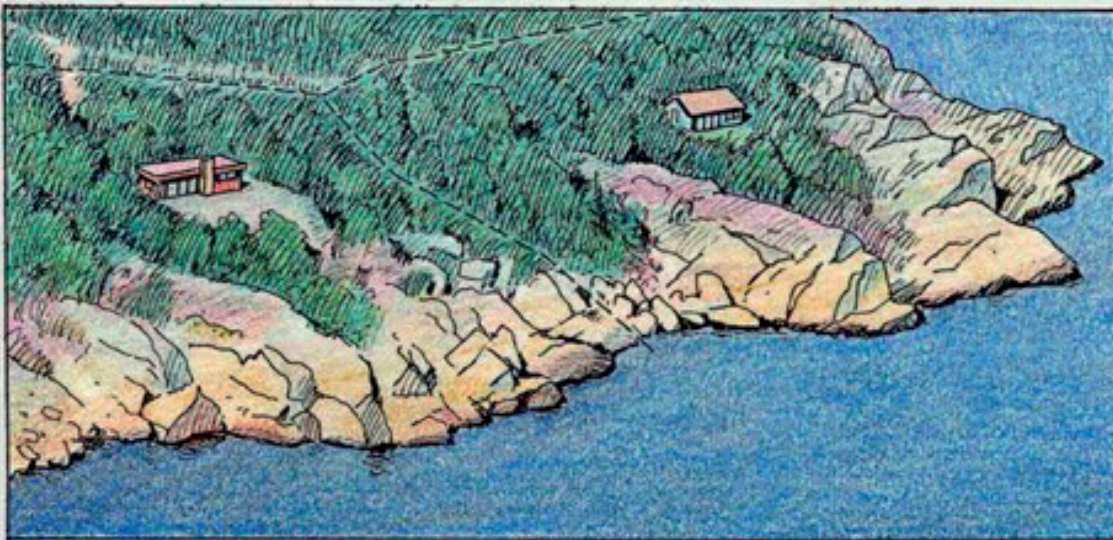

1995

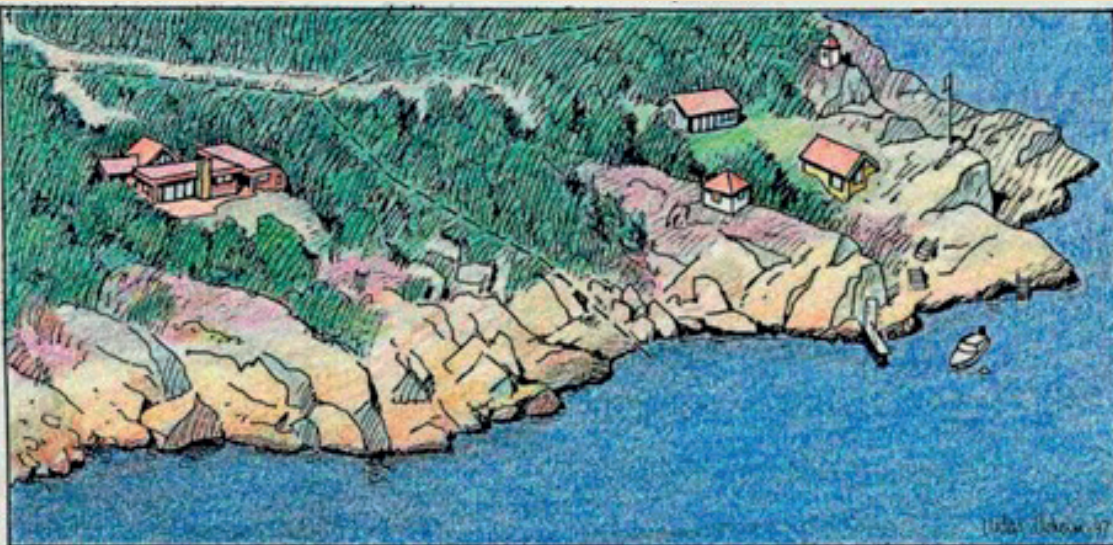
Vidar Asheim FMVA Østfold

1965

Vidar Asheim FMVA Østfold

1995

Vidar Asheim FMVA Østfold

Oppsummering og konklusjon

Funnene i rapporten bekrefter at det søkes om et stort antall dispensasjoner i strandsonen langs Oslofjorden. I gjennomsnitt har det vært søkt om ca. 800 tiltak per år i analyseperioden 2019-2022. De fleste dispensasjonene er knyttet til eksisterende fritidseiendommer. Det er få dispensasjonssaker i strandsonen langs Oslofjorden om helt nye hytter eller andre typer bygg. En tredjedel av de omsøkte tiltakene omhandler utvidelser på over 10 m², mens to tredjedeler av søknadene omhandler tiltak mindre enn 10 m².

Det er stor forskjell på kommunenes dispensasjonspraksis. Antall saker har ikke direkte sammenheng med hvor stort strandsoneareal den enkelte kommune har. Presset er relativt sett høyest i Indre Oslofjord.

Statsforvalteren har frarådet kommunene å innvilge dispensasjon for 756 av 2 354 tiltak, tilsvarende om lag en tredjedel. Det vil si at den største andelen av dispensasjoner har Statsforvalteren ansett som relativt uproblematisk. Dette omfatter blant annet tiltak som ikke innebærer økning av bebyggd areal. Både større og mindre tiltak bidrar likevel samlet sett til at landskapet og tilgangen til strandsonen i Oslofjorden endres bit-for-bit.

I de tilfellene Statsforvalteren frarådet dispensasjon har 26 % av sakene blitt avslått, men det er likevel hele 40 % av sakene kommunene velger å innvilge. Det innebærer at kommunene gir mange dispensasjoner, hovedsakelig til fritidsbebyggelse, på tross av at Statsforvalteren har vurdert at tiltaket er i konflikt med nasjonale interesser i strandsonen. I de øvrige 34 % av sakene har ikke Statsforvalteren fått tilsendt endelig vedtak eller blitt orientert om utfall i saken. Dette vanskeliggjør Statsforvalterens rolle i å bidra til at nasjonale og viktige regionale interesser ikke blir tilsidesatt i enkeltvedtak etter plan- og bygningsloven.

Statsforvalterne har i 4-årsperioden påklaget 75 av sakene. I all hovedsak har klagen ført til at kommunens vedtak har blitt opphevet eller omgjort, noe som tilsier at kommunen ikke hadde grunnlag for å gi dispensasjon.

Samlet sett viser gjennomgangen at flere kommuner ikke følger opp de nasjonale føringene om en streng praksis der man unngår dispensasjoner i strandsonen. Det innvilges fremdeles mange dispensasjoner i strid med hensynet bak byggeforbudet.

Rapporten gir nyttig informasjon som Statsforvalterne vil følge opp i vårt videre arbeid med veiledning og oppfølging av byggeforbudet langs sjøen, og føringene i Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv. Blant annet vil vi tydeliggjøre for kommunene at vi ønsker kopi av alle dispensasjonsvedtak, og vi vil vurdere tettere oppfølging og veiledning av de kommunene som har flest antall dispensasjoner.

Et generelt råd til kommunene vil være å fastsette en gjennomtenkt og differensiert byggegrense mot sjø i kommuneplanen, eventuelt en egen kommunedelplan for strandsonen. Byggegrensen med bestemmelser bør utformes slik at man ikke åpner for videre nedbygging i strandsonen, samtidig som en begrenser behovet for dispensasjoner ved å tillate enkelte tiltak på eksisterende bebyggelse som ikke medfører økt nedbygging eller privatisering i strid med byggeforbudet.

Funnene i rapporten må ikke brukes som en fasit på hvilke kommuner som bidrar til å bygge ned strandsonen og ikke. Tallene må brukes sammen med eksisterende og fremtidig kunnskap om strandsoneforvaltningen. Antallet tiltak godkjent gjennom dispensasjon sier ikke nødvendigvis hvor mye av strandsonen kommunen tillater bygd ned. Her er det viktig å se planpraksis og dispensasjonspraksis i sammenheng.

Bjørnevågkilen, Fredrikstad kommune
Foto: Carl Henrik Jensen

STATSFORVALTEREN I OSLO OG VIKEN

Postboks 325, 1502 Moss | sfovpost@statsforvalteren.no | www.statsforvalteren.no/ov